

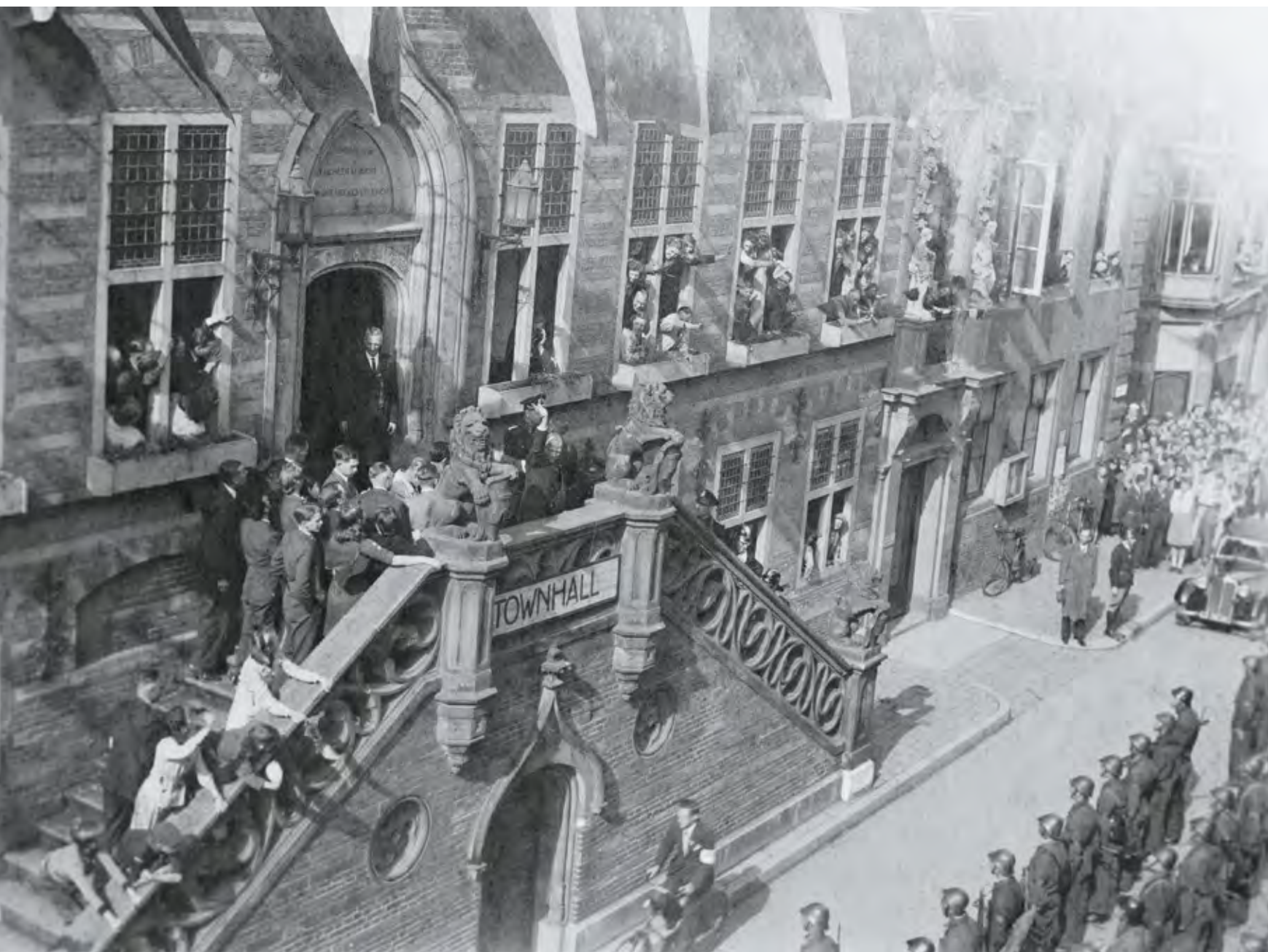
OUDALKMAAR

2020 JAARGANG 44 | NUMMER 1

WINKELS IN DE
SPOORSTRAAT

DE BEVRIJDING VAN
ALKMAAR, MEI 1945

DE MAGIE VAN HET
KLEURPOTLOOD

INHOUDSOPGAVE

- 1 De bevrijding van Alkmaar: mei 1945
Gerrit Valk
- 8 'Als het geestelijke boven het materiële uitstijgt, ben je een gelukkig mens'
Chiene Vos
- 13 De Ee, D'Ye, De Die, Het Die
Jaap de Graaf
- 18 Uit de collectie van: Doophek van de Lutherse kerk
Joost Cox
- 20 Vroegere winkels in de Spoorstraat
Tiny Opdam-Pieterse en Leen Spaans
- 26 Verenigingsnieuws

Oud Alkmaar is een uitgave van de Historische Vereniging Alkmaar. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Oude nummers zijn te koop via een e-mail naar info@hvalkmaar.nl.

REDACTIE Joost Cox, Lisa Oskamp, Carly Misset en Gery Baars.

REDACTIEADRES Kopij voor *Oud Alkmaar* en te bespreken publicaties zenden aan: Redactie Oud Alkmaar, p/a Historische Vereniging Alkmaar, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar, of naar redactie@hvalkmaar.nl.

OPMAAK Greyfish Grafisch Ontwerp, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

©Historische Vereniging Alkmaar. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Alkmaar.

OMSLAG VOOR: *8 Mei 1945: de terugkeer van burgemeester jhr. mr. F.H. van Kinschot; Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300336.*

ACHTER: *Jaap Oudes, Kaasmarkt in Alkmaar, kleurpotlood 1951.*

MOED EN ACTIE

Het eerste artikel herdenkt het einde van de oorlogsjaren. Vijfenzeventig jaar geleden werd de bevrijding gevierd. We vieren in 2020 dus ook vijfenzeventig jaar vrede. Ik heb de oorlog via aangrijpende verhalen van anderen leren kennen. Ik kan niet weten hoe het was om niet te weten hoelang de oorlog zou duren en hoe die zou aflopen. Gerrit Valk beschrijft belevenissen en gebeurtenissen, die in mei 1945 plaatsvonden op bekende straten en pleinen in onze stad. Ik loop in 2020 dagelijks langs plekken waar meestal feestelijkheden en soms drama's tijdens de bevrijdingsdagen zich afspeelden.

Het artikel heeft mijn gevoelens bij die wandelingen intenser gemaakt. Hoe bracht men zoveel moed op om in die jaren andere mensen volledig te vertrouwen, moed om voor anderen op te komen en je eigen leven in gevaar te brengen? Moed om je kinderen mee te geven aan een onbekende redder? De moed die Truus Wijsmuller en vele anderen hebben opgebracht.

Nationale en internationale belangstelling voor de kindertransporten en de rol daarin van Truus Wijsmuller nemen sterk toe. Aan Alkmaar de eer om een standbeeld voor haar te laten maken en te plaatsen. Dit beeld zal dienen als blijvende herinnering aan deze moedige vrouw, geboren en getogen in Alkmaar, die werk maakte van het aanbod vanuit Engeland om 10.000 kinderen op te nemen. Zij ondernam actie in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog.

Een financiële bijdrage aan het standbeeld is een symbolische erkenning van haar moed. Onder het motto: 'Tante Truus is hier' vermeld ik nog eens het rekeningnummer: NL62 INGB 0000 600401 t.n.v. Historische Vereniging Alkmaar, onder vermelding van Gift Tante Truus.

Ik wens u weer veel leesplezier met dit nummer.

Carol Korringa
voorzitter

DE BEVRIJDING VAN ALKMAAR: MEI 1945

Gerrit Valk

Nooit zal er in Alkmaar zo'n uitgelaten stemming zijn geweest als in de maanden mei en juni 1945, toen met de komst van Britse en Canadese troepen op 8 mei een einde kwam aan vijf jaar bezetting. De stad was uitzinnig van vreugde en die feestvreugde was hooguit vergelijkbaar met het wegtrekken van de Spaanse troepen op 8 oktober 1573. Naar hoe de stemming in 1573 was kunnen we alleen maar raden, maar over de sfeer in de Bevrijdingsdagen staan ons tal van bronnen ter beschikking, zoals films, foto's, krantenverslagen en herinneringen.¹

8 mei 1945. Een geallieerde motorrijder met Alkmaarse meisjes. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300064.

VOEDSELDROPPINGEN

De stad raakte al uitermate goed gemust toen Amerikaanse B-17-bommenwerpers op 2 mei vroeg in de middag zo'n 1500 voedselpakketten uitwierpen boven vliegveld Bergen. Hiervoor gaven de Duitse autoriteiten hun toestemming. 'Al wat lopen kon' trok in de richting van Bergen om getuige te zijn van de voedseldroppings, terwijl veel uitgelaten Alkmaarders op de daken van hun huizen klommen om dit schouwspel gade te slaan.² Piet Bakkum herinnerde zich zeventig jaar later dat de toestellen zo laag vlogen dat hij de bemanning zag zitten, evenals de militairen die de pakketten uit de geopende bommenluiken duwden.³ De pakketten bevatten chocolade, sigaretten, margarine, Spam (varkensvlees in blik, later bekend geworden onder de naam Smac), scheepsbeschuit, meel, bonen en thee. De pakketten werden door brandweerlieden en leden van de Centrale Crisis Controledienst verzameld en naar de pakhuizen van de Firma Holsmuller aan de Voordam gebracht, van waaruit zij werden gedistribueerd. De dagen daarop vonden nieuwe droppings plaats die eveneens konden rekenen op een enthousiast onthaal.

BINNENKOMST VAN DE GEALLIEERDEN

De stedelingen werden uitzinnig van vreugde toen op 8 mei de Britse en Canadese bevrijders uit de richting van Heiloo via de Kennemerstraatweg, gezeten op tanks, vrachtwagens, jeeps, motoren en andere militaire voertuigen, omstreeks 14.00 uur de stad binnentrokken. De vorige dag hadden geallieerde verbindingsofficieren een bespreking gevoerd met de Duitse Ortskommandant Arthur Schausz over hoe de machtsovername het beste geregeld kon worden. De dag daarop bracht een Engelse eenheid in de ochtend al een bliksembezoek aan het stadhuis dat omgedoopt werd tot 'Townhall'. Nog vóór de massale binnenkomst van de Canadezen en de Britten in de middag werd de in februari 1942 door de Duitsers ontslagen burgemeester F.H. van Kinschot in een open wagen onder luide toejuichingen naar het stadhuis gereden. Dankzij zijn gedwongen ontslag kon hij geen kwaad meer doen onder de bevolking. Zijn opvolger, de NSB-burgemeester B.A. van der Sluijs, werd gearresteerd (hij zou in december 1945 in het interneringskamp Rochdale komen te overlijden). Van Kinschot kreeg een warme ontvangst, maar de Britten en Canadezen kregen

Aankomst van de geallieerden ter hoogte van Kennemerstraatweg 31. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300056.

een ware heldenontvangst. Op het Ritsevoort daalde uit de militaire voertuigen een confettiregen van sigaretten neer op de hoofden van de dolenthousiaste menigte.⁴ Menige Alkmaarse jongeman zal met jaloezie naar de meisjes en jonge vrouwen hebben gekeken die mee mochten rijden op de militaire voertuigen en de militairen uitbundig omhelsden en zoenden. Ook in Alkmaar vond menige Trees haar Canadees. Schoolkinderen verzamelden deze dagen handtekeningen van hun bevrijders, die werden onthaald in een stad die rood-wit-blauw zag van de vlaggen. In de weken die volgden organiseerden de geallieerden demonstraties, werd er volop verbreed en ook gevoetbald tegen Alcmaria Victrix. Omstreeks half juni vertrokken de geallieerde militairen en bij die gelegenheid werd het Voormalig Ziekenhuisterrein dankbaar omgedoopt tot Canadaplein.

ONDERHANDELINGEN VAN DE BS MET DE DUITSE

Voorafgaand aan de komst van de geallieerden vonden er diverse overleggen plaats tussen de verzetsorganisatie de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) en de Duitse autoriteiten. De gesprekken werden door de BS gevoerd door de Gewestelijk Commandant Bewakingstroepen, A. Schenkeveld, en door de Districtscommandant Strijdend Gedeelte, G. Gonlag. De eerste keer, op 1 mei, sprak de BS met de Sicherheitsdienst (SD) op de Ortskommandantur in Huize Voorhout. Het contact was door de SD gelegd via een vrijgelaten gevangene. De SD bood bij die gelegenheid zelfs aan om gezamenlijk de strijd voort te zetten tegen de Sovjet-Unie! Via de BS in Alkmaar wilde

8 Mei 1945: grote publieke belangstelling voor de terugkeer van de verbannen burgemeester F.H. van Kinschot. Het stadhuis is omgedoopt in 'Townhall'. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO1300042.

de SD in contact komen met het landelijk hoofdkwartier van de BS, wat ook lukte. Volgende bijeenkomsten vonden onder meer plaats ten huize van de zenuwarts C. Hoeneveld in de Emmastraat, met de SD op 3 mei en op 2 en 6 mei met leden van de Wehrmacht, onder wie de Ortskommandant Schausz. De gesprekken met de Ortskommandantur waren op initiatief van de BS zelf die de Duitse Wehrmacht probeerde te bewegen om zich aan de BS over te geven. Dit wezen de Duitsers resoluut van de hand. In hun ogen was de BS toch een terroristische organisatie en militairen gaven zich nooit over aan burgers, maar alleen aan militairen en dus de geallieerden. Bovendien weigerden zij zich over te geven als daar geen opdracht van de Duitse bevelhebber van de Festung Holland, generaal Blaskowitz, aan ten grondslag lag.⁵ Voor de BS was dit een bittere teleurstelling, want een Duitse overgave zou erkenning en status hebben gegeven en ook hun positie in het bevrijde Alkmaar hebben versterkt. Voor de vele BS'ers die kort voor de bevrijding nog waren geworven en voor wie geen rol was weggelegd in het actieve verzet, bleef alleen een taak over als deelnemer aan patrouilles in de stad, het opbrengen van arrestanten en het bewaken van publieke plaatsen.

GEWAPEND TREFFEN TUSSEN DE BS EN DUITSE MILITAIRES

Hiermee kom ik op een trieste kwestie, namelijk de twee vuurgevechten die in de late zondagnacht van 6 mei plaatsvonden tussen leden van de BS en de Duitse Wehrmacht. De drama's vonden plaats in de

Sint Annastraat en bij de ingang van het Waaggebouw, waarbij twee BS'ers de dood vonden en een zwaar gewond werd. De jongste was slechts 19 jaar. De oorzaak was niet dat de BS'ers Duitse soldaten wilden ontwapenen, zoals op tal van andere plaatsen in ons land gepoogd werd. Die acties leidden tot ongeveer 160 dodelijke slachtoffers, waarbij het schietdrama op en rond de Dam in Amsterdam het meest berucht is geworden. Daarbij waren liefst veertig Nederlandse en zestien Duitse slachtoffers te betreuren. Tot grote teleurstelling van de BS had de Canadese bevelhebber Charles Foulkes namelijk bepaald dat het ontwapenen van de Duitsers zou gebeuren door de geallieerden zelf en niet door de BS, die stond te popelen om deze taak op zich te nemen.

Op de bewuste avond hadden drie BS'ers de opdracht gekregen om patrouillerende collega's terug te halen. Mogelijk vond hun commandant de situatie in de stad te explosief. Immers, er gold nog steeds de door de Duitsers ingestelde spertijd, een verbod om zich 's avonds op straat te begeven. Ter hoogte van de Sint Annastraat stuitten twee van de drie BS'ers op agressieve en mogelijk beschonken Duitse militairen. Zij werden eerst neergeslagen en vervolgens neergeschoten. Het jongste slachtoffer, Johannes Jacobus Baas, overleed later in het ziekenhuis, terwijl het lijk van zijn collega, Johannes Smit, werd gedumpt in de Achterstraat. Het was ontgaan van

De gesprekken met de Ortskommandantur waren op initiatief van de BS zelf die de Duitse Wehrmacht probeerde te bewegen om zich aan de BS over te geven.

Een Canadese militair wordt omringd door tal van jonge vrouwen. Onbekend / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1011194

12 mei 1945. De begrafenis van J. Baas en J. Smit die op 6 mei door Duitse militairen werden omgebracht. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300184.

Wie bepaald geen vreugde aan de bevrijding beleefden waren de honderden Alkmaarders die vanaf 8 mei, soms met veel gewapend vertoon, werden gearresteerd.

zijn armband met de tekst 'Oranje' die de BS'ers droegen. Mogelijk werkte het BS-uniform als de bekende rode lap op de Duitsers. Volgens de getuigenis van hun commandant waren zij niet bewapend, maar waren zij mogelijk wel uitgerust met een handgranaat. Later op de avond passeerde een Duitse patrouille van zes man de ingang van het Waaggebouw, waar enkele tientallen BS'ers waren ondergebracht. Voor de ingang stonden twee onbewapende schildwachten, hoewel zij achter de deur wel een automatisch geweer hadden staan. De Duitsers voerden een gevangene mee, spraken de schildwachten aan en eisten dat zij hun handen in de lucht zouden steken. Zij deden dat en op dat moment vluchtte de arrestant, die vervolgens werd beschoten, maar wel ontkwam. Een van de schildwachten rende naar binnen en nam het wapen achter de deur mee. De ander, P. Sijm, vluchtte eveneens naar binnen en stormde naar de kelder. Er werd op hem geschoten, waarbij hij zwaargewond raakte. De in het Waaggebouw gelegeerde BS'ers openden daarop het vuur op de Duitse militairen. Die kozen het hazenpad nadat zij nog handgranaten richting het Waaggebouw hadden gegooid.⁶ De overwinningroes van de BS, de frustraties en de angst onder Duitse militairen, alsmede het machtsvacuüm tussen de capitulatie van 4/5 mei en de aankomst van de geallieerden enkele dagen later bleek een levensgevaarlijke cocktail die in tal van plaatsen tot ontploffing kwam, waaronder ook in Alkmaar.

ONZEKERHEID OVER DE WEGGEVOERDEN

De vreugde van de bevrijding werd lang niet door iedereen beleefd. Er was bij een aantal families onzekerheid of hun weggevoerde echtgenoten of zonen, die waren ingezet in het kader van de Arbeitseinsatz en in Duitsland werkten, het wel hadden overleefd en zouden terugkeren. Pas op 2 juni keerde de eerste trein met tewerkgestelden terug in Alkmaar. Die onzekerheid bestond al helemaal als het ging om het lot van weggevoerde joodse stadgenoten en verzetsmensen. Gaandeweg kwam het lot van de joodse ingezetenen aan het licht en drong de rauwe werkelijkheid door dat van de 213 weggevoerde joodse inwoners er liefst 150 waren omgebracht.

De *Stolpersteine*, ook wel struikelstenen genoemd, die de laatste jaren zijn aangebracht op de stoepen voor de huizen van de weggevoerde en omgebrachte stadgenoten, getuigen op aangrijpende wijze van hun vreselijk lot. Ook op weggevoerde verzetsmensen, zoals Nicolaas Bruin en Wubbo Bruinvis, werd na de bevrijding vergeefs gewacht.

MASSA-ARRESTATIES

Wie bepaald geen vreugde aan de bevrijding beleefden waren de honderden Alkmaarders die vanaf 8 mei, soms met veel gewapend vertoon, werden gearresteerd. Het ging dan om vermeende landverraders, zoals leden van de NSB, maar ook om vrouwen die het hadden aangelegd met Duitse militairen. In een aantal gevallen werden die vrouwen dubbel gestraft, want zij werden niet alleen geïnterneerd, maar ook vooraf publiekelijk kaalgescho-

Twee zogenoemde 'moffenmeiden' worden kaalgeschoren. Het voormalige illegale blad De Vrije Pers protesteerde daar heftig tegen. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300130.

ren. Dit verschijnsel, een vorm van volksgericht, deed zich voor in het hele land en was pure wraakneming van mannen. Zij werden onder meer 'moffenhoeren' genoemd, maar vaak ging het om vrouwen die verliefd waren geworden op Duitse leeftijdgenoten, nationaal-socialist waren of gewoon genoten van hun aandacht en attenties.⁷ De latere presentator Sonja Barend, die vanaf 1942 bij haar grootouders in de Lindenlaan woonde, herinnerde zich als vijfjarige daarvan: 'De mensen dansten in de straten, iedereen was blij en gelukkig, behalve een van mijn vriendinnetjes, met wie ik van oma allang niet meer mocht spelen. Zij en haar kaalgeknipte vader en moeder werden in optocht door de straat geduwd. Ze waren fout geweest, zei oma, NSB'ers. Ik stond op de stoep te kijken naar de joelende mensen. Ze zag mij staan. Ik vond het zielig en stak aarzelend mijn hand op.'⁸ Het illegale blad *De Vrije Pers* kwam op 9 mei met een extra uitgave, waarin het in een artikel onder de kop 'Ongehoorde schanddaden in Alkmaar (Van Alkmaar begint de Victorie?????)' het kaalsheren van deze vrouwen fel bekritiseerde. Een schandaal, zo noemde het blad deze praktijken. Het andere illegale blad, de linkse *De Vrije Alkmaarder* had er blijkbaar minder moeite mee en deed er het zwijgen toe. Overigens, ook leden van de BS schoren driftig mee.⁹

Gearresteerde 'foute' elementen werden na in eerste instantie afgevoerd te zijn naar het politiebureau vervolgens ondergebracht in paviljoens van Duin en Bosch

Arrestatie van een Duitsgezinde door de BS. Op de achtergrond het Murmellius Gymnasium. Onbekend / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1006354.

Het interneringskamp aan de Westerweg. Bosman, P.J. / collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1300142.

in Bakkum, de Alkmaarse gevangenen en in de twee interneringskampen die voor dit doel werden ingericht, namelijk Kamp Rochdale aan de dr. Schaepmankade en Kamp Westerweg. Het kamp aan de Westerweg was bestemd voor vrouwen, terwijl Kamp Rochdale was ingericht voor mannelijke gevangenen. De kinderen van geïnterneerde ouders kregen een plek in het Burgerweeshuis aan het Varnebroek dat daarvoor in gebruik was bij de gehate Landwacht. Het Kamp Westerweg was oorspronkelijk gebouwd tijdens de Eerste Wereldoorlog en diende aanvankelijk voor de legering van Nederlandse militairen en later ook voor het onderbrengen van Belgische vluchtelingen. Kamp Rochdale verrees aan het begin van de Tweede Wereldoorlog voor het onderbrengen van Nederlandse militairen. Later verbleven er Duitse militairen. Het bood plaats aan 900 gevangenen. Beide kampen, die toch wel heel zichtbaar waren voor de Alkmaarse samenleving omdat zij midden in woonwijken lagen, werden aan het eind van 1946 gesloten. Omstreeks 500 Alkmaarders werden door de Politieke Opsporingsdienst (POD) na 8 mei gearresteerd en daar kwamen ook personen bij die later terugkeerden uit Duitsland, zoals na Dolle Dinsdag gevluchte NSB'ers of Alkmaarse jongens die in Duitse krijgsdienst waren gegaan.¹⁰ In het laatste geval zijn dat toch enkele tientallen geweest. Zeventien in Alkmaar geboren jongeren hebben de oorlog niet overleefd. Zij zijn voor een deel omgekomen aan het Oostfront.¹¹ Op een bevolking van ruim 35.000 zielen

betekent het, dat bijna 1,5% van de Alkmaarse bevolking achter de tralies verdween en als we alleen de volwassenen in ogenschouw nemen, dan mag gesteld worden dat er op iedere honderd volwassenen zo'n drie mensen werden gearresteerd. Daarmee liep ons land behoorlijk voorop in Europa, hoewel anders dan in bijvoorbeeld Frankrijk er relatief weinig gewelddadige afrekeningen plaatsvonden. Daarvan was wel weer sprake in een aantal interneringskampen waarin enkele tientallen gevangenen een gewelddadige dood vonden. In de gevallen in de literatuur waarin kampen worden genoemd waarin misstanden heersten, worden de kampen Rochdale en Westerweg overigens nooit genoemd en het heeft er alle schijn van dat de behandeling van de gevangenen er doorgaans naar behoren was.¹²

VERTREK DUITSE MILITAIREN

Na de capitulatie werden de Duitse troepen ondergebracht in het gemeentelijk Slachthuis aan de Helderseweg. Van daaruit vertrokken zij naar Duitsland. Op 12 juni trokken de laatste Duitsers weg uit onze stad. De voormalige Ortskommandant Schausz keerde overigens nog wel terug op Nederlandse bodem. In 1949 werd hij in Duitsland door de geallieerden opgepakt en uitgeleverd aan Nederland. Later werd hij toch vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs over zijn vermeende rol in een aantal oorlogsmisdaden. Toch mag worden aangenomen dat hij betrokken of medeplichtig is geweest bij en aan

oorlogsmisdaden, zoals de executie van vijf mannen op 17 november 1944 in de Harddraverslaan. Deze daad vond plaats achter het gebouw waar de Ortskommandantur zetelde, zeg maar in de achtertuin.

ALKMAAR ONTNUCHTERT

Voor grote delen van de Alkmaarse bevolking waren de maanden mei en juni opgewekte maanden. Er werden vanaf juni buurt- en bevrijdingsfeesten georganiseerd en er ontstonden buurtverenigingen. De politie voelde zich zo nu en dan genoodzaakt om op te treden tegen de ware danswoede die zich daarbij voordeed.¹³ Een teken dat veel Alkmaarders de levenslust weer voelden stromen was dat er in de maand mei en zeker in de maand juni weer veel werd gevreeën: het aantal geboorten dat hier negen maanden later het gevolg van was, was bijna drie keer zo hoog als aan het begin van 1945. De kerken maakten zich overigens wel zorgen over zoveel losbandigheid. Maar na de feesten volgde ook snel de ontnuchtering. Nederland werd in de jaren 1945-1949, zoals de historicus Piet de Rooy het uitdrukte, 'een gefrustreerd land'.¹⁴ De armoede drukte, er was grote woningnood, de Koude Oorlog riep grote angst op voor een nieuwe wereldoorlog, terwijl Nederland al snel na de bevrijding een nieuwe oorlog introk, namelijk die tegen de Indonesische opstandelingen, die zesduizend Nederlandse jongens, onder wie ook jongens uit onze stad, het leven zou kosten.

BALANS

Als we de balans opmaken van deze periode dan kan de voorlopige conclusie luiden dat er excessen waren, zoals bij de arrestatie van politieke delinquenten en het kaalscheren van jonge vrouwen, maar dat over het algemeen de overdracht van de macht rustig en ordelijk is verlopen. Het Militair Gezag kreeg snel voet aan de grond, de BS onder leiding van de bedaarde overste Wastenecker deed doorgaans goed werk, terwijl ook de gemeente weer grip op de situatie kreeg. Een zogenoemde Bijtjesdag, waarin op gewelddadige wijze werd afgerekend met de gehate aanhangers van het nationaalsocialisme, voltrok zich niet. Mogelijk hebben de gesprekken tussen de BS en de Duitse autoriteiten een gunstige invloed op de machtswisseling gehad, maar belangrijker was dat al op 8 mei met de aanwezigheid van de geallieerden de toestand zich snel stabiliseerde.

*Ik dank Jan van Baar voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Vanzelfsprekend ben ik zelf verantwoordelijk voor de inhoud.

De politie voelde zich zo nu en dan genoodzaakt om op te treden tegen de ware danswoede

NOTEN

1. Zie over Alkmaar tijdens de Tweede Wereldoorlog: Jan van Baar, Gerrit Valk, *Alkmaar 1940-1945. Kroniek van de bezettingsjaren* (Schoorl 1995) en Saskia Baarda, Gerrit Valk, *Alkmaar in oorlogstijd 1940-1945* (Bergen 1983).
2. Regionaal Archief Alkmaar (RAA), archief Politie, inv. nr. 92, jaarverslag 1945.
3. Onuitgegeven herinneringen van Piet Bakkum, in bezit van de auteur.
4. N.J. Speur, *Speur-tocht door Alkmaar* (Zaltpompe 1977) 100.
5. Zie over deze gesprekken RAA, Collectie Documentatie Tweede Wereldoorlog, inv. nr. 197d, A. Schenkeveld, *De laatste dagen voor de bevrijding*.
6. RAA, archief Politie, inv. nr. 1582, *Processen-verbaal van onderzoek naar niet-natuurlijke dood*.
7. Zie bijvoorbeeld Rianne Oosterom, *Moffenmeiden. Over soldatenliefjes, knippers en omstanders: een geschiedenis in verhalen* (Amsterdam 2019).
8. Sonja Barend, *Je ziet mij nooit meer terug!* (Amsterdam/Antwerpen 2017) 35, 36.
9. RAA, Collectie Documentatie Tweede Wereldoorlog, inv. nr. 175, *De Vrije Pers. Idem*, inv. nr. 173, *De Vrije Alkmaarder*.
10. Jan van Baar, 'De barakkenkampen Westerweg en Rochdale', *Alkmaarsche Courant*, 11 mei 2010.
11. www.volksbund.de.
12. Deze mening wordt ook vertolkt in het al eerder aangehaald artikel van Jan van Baar over de interneringskampen.
13. RAA, arch. Politie, inv. nr. 92, jaarverslag 1945.
14. Piet de Rooy, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2002), 215.

JAAP OUDES

‘Als het geestelijke
boven het
materiële uitstijgt,
ben je een
gelukkig mens’

Chiene Vos

WIE WAS JAAP OUDES?

Niet alleen in het nabijgelegen artistieke dorp Bergen, maar ook in Alkmaar woonden opmerkelijke kunstenaars. Een van hen was de sympathieke Alkmaarder Jaap Oudes (1926-1998), bekend om zijn grote kleurpotloodtekeningen vol bonte boerentaferelen. Bepaald geen kunst ‘voor boven het buffet’ zoals dat van zijn vader, de schilderende klokkenreparateur Dirk Oudes (1895–1969), wiens naam veel Alkmaarders vertrouwder in de oren zal klinken.

Net als zijn vader was Jaap Oudes autodidact, maar daar waar Dirk Oudes direct werd omarmd door de Bergense School, moest zijn zoon Jaap langer wachten op erkenning. Men vond zijn werk te ‘kinderlijk’ en dat hij hierbij koos voor kleurpotlood, tekenmateriaal voor kinderen, maakte zijn positie er niet gemakkelijker op.

Desondanks ontwikkelde de eigenzinnige Jaap zich hierin tot internationaal virtuoos. Het was niet voor niets dat de grote, Zwitserse kleurpotlodenfabrikant Caran d’Ache zich in 1986 spontaan aanmeldde als sponsor voor een overzichtsexpositie van zijn werk in het Westfries Museum te Hoorn.

Ondanks deze veelbelovende ontwikkelingen raakte Jaaps bijzondere werk op den duur toch op de achtergrond. Zelf deed hij er niet zo gewichtig over. Voor hem kwam het plezier in tekenen op de eerste plaats. Dat hij daarbij zichzelf de taak had opgelegd om zoveel mogelijk erfgoed in beelden vast te leggen, maakte zijn werk alleen maar interessanter.

Jaap wist dat hij aan één leven niet genoeg had. Hele dagen tekende hij stug door, van zonsopgang tot zons-
ondergang, want Jaap hield niet van kunstlicht. Hij voelde zich altijd meer arbeider dan kunstenaar en werkte volgens een streng schema, op zijn tijd afgewisseld met een wandeling of reisje naar het buitenland. Op den duur zelfs zo fanatiek dat het hem zijn gezondheid kostte.

GEBOREN IN ALKMAAR, GETOGEN IN OUDORP

Jaap Oudes werd in Alkmaar geboren als zoon van Dirk Oudes en Alida de Boer. Dirk, telg van een bekende Alkmaarse winkeliersdynastie en Alida, erfdochter van een rijke herenboer, hadden korte tijd een juwelierszaak in de Langestraat. Maar al een jaar na Jaaps geboorte, verhuisde het gezin naar een mooie, nieuwe woning aan de Oudorpse kant van het Noordhollands Kanaal.¹ Dirk verdiende nu voortaan de kost als reizend opkoper en repareerde de klokken aan huis.

Omdat Jaaps geboorte niet zonder problemen verliep, bleef hij altijd enig kind. Hij kreeg op jonge leeftijd her-

senvliesontsteking, waardoor hij zijn hele leven gebukt ging onder een schildklierafwijking. Zijn overbezorgde ouders hielden hem daarom vaak thuis van school. Ook mocht hij niet meedoen met 'gevaarlijke spelletjes' van andere kinderen, waaronder ook voetballen en fietsen werden gerekend. Volgens zijn voormalige schoolkameradjes was Jaap een lieve, maar wat eenzame jongen, die pas op 14-jarige leeftijd de lagere school verliet.

Met zijn ouders had Jaap altijd een sterke band. Bijna dagelijks maakte hij met zijn moeder urenlang wandelingen naar familie en vrienden, soms helemaal naar Hoorn of Enkhuizen. Met zijn vader trok hij de polder in om te tekenen, waar ze urenlang zwiingend achter hun veldezels met de rug naar elkaar toe zaten te werken.

DE KUNSTWERELD KWAM BIJ JAAP AAN HUIS

Velen weten het niet meer, maar in de jaren dertig was de woonkamer van de familie Oudes een populair ontmoetingspunt van kunstenaars. Het begon allemaal toen Jaaps vader interesse kreeg in schilderkunst en zich aanmeldde bij de Alkmaarse kunstenaarsvereniging 'Kunst Zij Ons Doel'. Daar werd hij dikke vrienden met prominente leden als de gebroeders Stikvoort en Jan Plas.² Ook Jaaps artistieke buurjongen Jacob Kuijper kwam vaak langs en nam dan zijn Amsterdamse kunstvrienden Jaap Sax, Corneille en Constant mee naar de Kanaaldijk.³ Waarmee de avant-garde als vanzelf de huiskamer van de familie Oudes binnenwandelde.

Wie ook een grote rol speelde in dit gezelschap was de kunstenaar Kasper Niehaus, die Dirk in Bergen ontmoette tijdens één van zijn 'strooptochten' naar handel. Niehaus werkte als kunstverslaggever voor De Telegraaf, een krant die ook door de familie Oudes werd gelezen. Op zijn verzoek bracht de Bergense galeriehoudster Selly Koning een aantal tekeningen van Dirk naar de galerie van een vriendin in Parijs, het toenmalige Mekka van de moderne kunst.⁴ Daar werden ze opgemerkt door de bekende Franse kunstenaar André Bauchant, die meteen naar Alkmaar afreisde om de schilderende 'horloger' te ontmoeten.⁵ Een andere buitenlandse gast was de Duitse kunstenaar en tekenleraar Erwin Bowien. Van Bowien en Bauchant leerde Dirk enkele kneepjes van het vak en Jaap die er met zijn neus bovenop stond, leerde mee.

Foto Jaap Oudes 13 jaar en tekening Erwin Bowien 1939.

Jaap Oudes: Boer met varkentje aan touwtje; herinneringen aan de Kanaaldijk. Pastel/kleurpotlood 1953.

Jaap Oudes, potloodtekening Bierkade, 1951; Stichting Dirk & Jaap Oudes.

Jaap Oudes: Dirk en Jaap als 'Pallierter' op de Alkmaarse kaasmarkt en in Lier; ingekleurde tekening ca.1960.

Aan deze gemoedelijke kunstbijeenkomsten kwam een einde toen in augustus 1939 de Tweede Wereldoorlog zich aankondigde en iedereen weer terug moest naar huis.

JAAP LEERDE ZICHZELF TEKENEN

Ook voor de familie Oudes was de oorlog een spannende tijd. Tijdens de razzia's van de Duitse bezetter moest Jaap vaak urenlang onderduiken in de kelder van de ouderlijke woning.

Gelukkig hield hij veel van tekenen en lezen, alles 'bij het licht van een petroleumlampje' zoals hij later vertelde. Daar raakte hij steeds meer gefascineerd door stripverhalen en boekillustraties die hij op zijn eigen manier begon na te tekenen. Hoewel er thuis altijd veel boeken aanwezig waren - ze kwamen immers met de opgekochte inboedels mee - raakte Jaap op den duur toch uitgelezen. Selly Koning, die ondertussen een goede vriendin van de familie was geworden, nam op een keer de roman *Pallierter* van de Vlaamse schrijver/illustrator Felix Timmermans voor hem mee. Het licht-anarchistische karakter van de hoofdpersoon liet Jaap niet meer los. Hij ging er zich zelfs naar gedragen en noemde zich graag de 'Westfriese Pallierter'.

Toen de oorlog was afgelopen bleek een vaste baan niks voor Jaap. Na de zoveelste mislukking gaf zijn vader toe aan Jaaps wens om alleen maar te tekenen en sprak de legendarische woorden: 'Hier heb je potlood en papier, ga in vredesnaam de polder in en ga maar tekenen ...' op dat moment besloot Jaap om van tekenen zijn

beroep te maken. Maar een academieopleiding zat er voor Jaap niet in, want bij Dirk betekende 'leren' alleen maar 'afleren'. En zo moest Jaap alles zelf zien uit te vinden.

JAAP TEKENT ALKMAAR

Veel oudere Alkmaarders, vooral de Oudorpers onder hen, kunnen zich Jaap nog goed herinneren. Ze vertellen graag over hoe ze hem tegenkwamen in de omgeving van de Molenkade, altijd driftig tekenend in een klein notitieblokje.

Ook in de binnenstad was hij een bekende verschijning. Om zich te bekwamen in het lineair perspectief tekende Jaap graag gebouwen zoals de Waagtoren en de remonstrantse schuilkerk.

Een resultaat van al dat oefenen was een mooie zwart-wittekening van de Alkmaarse Bierkade.

‘Hier heb je potlood en papier, ga in vredesnaam de polder in en ga maar tekenen ...’

Jaap Oudes schetsend in notitieboekje, circa 1950.

Gecomprimeerd, als met een teelens, bracht Jaap een groot deel van de kade in beeld samen met de Waagtoren, iets wat in werkelijkheid nooit zou kunnen.

Toen Jaap alle mogelijkheden van het potlood had onderzocht, ging hij over op kleur. Gouache en vooral olieverf waren hem te bewerkelijk, want ‘je kreeg er maar vieze handen van’. Na een paar experimenten met olie-krijt (pastel) ging hij permanent over op kleurpotlood.

ALS IK TEKEN BEN IK OP REIS

In 1956 kwam Jaap tijdens een reisje door Zuid-Nederland voor de eerste keer in Vlaanderen. Samen met zijn vader, moeder en een vriend van de familie, die een auto bezat, stak hij de grens over naar Lier. Jaap haalde net als zijn ouders zelf nooit een rijbewijs.

In de woonplaats van zijn geliefde Felix Timmermans vond hij wat hij in Nederland steeds meer miste: ongerepte stadjes en een onaangetast landschap dat nog niet te lijden had van vernieuwingsdrift. Jaap zou daarom nog vaak terugkeren naar Vlaanderen.

Nadat zijn vader in 1969 aan een sluimerende maagkwaal was overleden, werd zijn moeder bedlegerig en kon Jaap niet zo vaak meer van huis. Pas na het overlijden van zijn moeder in 1981 ging Jaap weer op reis. Maar nu verder weg, naar Engeland, het zonnige Zuid-Frankrijk, Portugal en Spanje. Hierdoor werd ook zijn palet lichter van kleur.

Jaap was geen ‘backpacker’ en reisde graag per trein of met de touringcar. Behalve de gebruikelijke reisbenodigdheden nam hij een koffer vol schetsboeken en tekenmateriaal mee. Met zijn schetsen kon hij, eenmaal thuis, zich alles weer voor de geest halen. Jaap gebruikte nooit

een fototoestel, dat vond hij een kunstenaar onwaardig. Jaap bevond zich al tekenend vaak op twee plaatsen tegelijk. Zoals op een met waterverf ingekleurde tekening waar hij het Alkmaarse Waagplein broederlijk afbeeldt met de bezienswaardigheden van zijn geliefde Lier.

JAAPS ARTISTIEKE ERFENIS

Na de dood van zijn ouders bleef Jaap alleen achter. Gelukkig hadden zij met vooruitziende blik hem een fors kapitaal nagelaten waarmee hij zonder zorgen de rest van zijn leven kon blijven tekenen. Op den duur leefde Jaap steeds meer op zichzelf en zag hij alleen nog maar een paar goede vrienden, de Alkmaarse notaris die zijn geld beheerde en een mevrouw voor de noodzakelijke hulp bij het huishouden. Men wist in de buurt precies aan te wijzen waar Jaap woonde: ‘daar bij die gordijntjes ...’

Jaap zorgde niet meer goed voor zichzelf en werd in 1993 vanwege ondervoeding opgenomen in het Alkmaarse ziekenhuis. Daarna verbleef hij nog enige jaren in verzorgingshuis *De Oldeburgh* in Oudorp, waar hij tot het laatste moment de achterkant van de menu's bleef vol tekenen.

Onder grote belangstelling van familieleden en vrienden vond Jaap zijn laatste rustplaats bij het kleine witte kerkje in Oudorp, dat hij zelf zo vaak tekende.

Op de valreep dreigde niet alleen Jaaps oeuvre maar ook dat van zijn vader voorgoed verloren te gaan. Gelukkig besloten Jan Oud en zijn vrouw Margot, samen met andere goede vrienden en collectioneurs, het werk van Jaap en zijn vader onder te brengen in een stichting. Jan Oud, nu alweer bijna twintig jaar voorzitter van de Stichting Dirk en Jaap Oudes, kan nog steeds geëmotioneerd vertellen hoe overweldigd hij was toen hij voor de

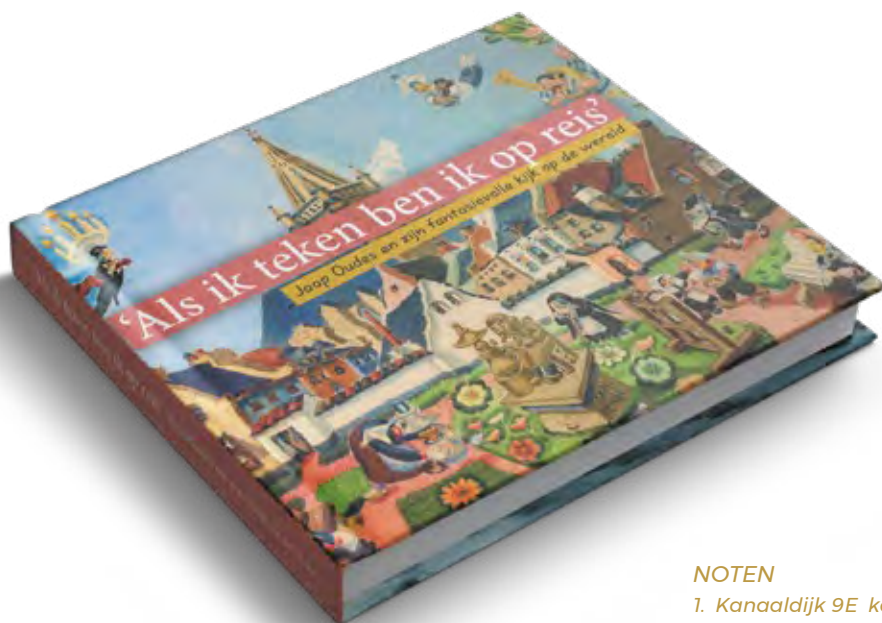
eerste keer het werk van Jaap onder ogen kreeg. Maar die ook nog steeds zijn spijt uitspreekt dat Jaap de echte erkenning maar ten dele heeft mogen meemaken. Een erkenning die op 14 november 2019 postuum werd gerealiseerd met een mooi overzichtswerk van Jaap Oudes.

'Als ik teken ben ik op reis' werd niet alleen gepresenteerd in het Stedelijk Museum Alkmaar maar ook in het stadhuis van Lier, waar de burgemeester Jaap eerde als een echte ereburger.⁶

Het is een boek waarin Jaap voor altijd zal voortleven, vol kleurige reproducties en bijdragen van liefhebbers die uitleggen waarom Jaap Oudes nooit vergeten mag worden. En zo had Jaap het ook bedoeld.

- *Jaap Oudes: Interieur van de ouderlijke woning. Met werk van Dirk Oudes aan de muur. Kleurpotlood 1951.*

- ▽ *Chiene Vos is kunsthistorica en auteur van onder meer de biografie van Jaap Oudes 'Als ik teken ben ik op reis'*

LITERATUUR:

1. 'Jaap Oudes, tekeningen', catalogus Westfries Museum Hoorn, Museum De Zalm Mechelen, Gemeentemuseum Helmond; Alphen 1986.
2. 'Noordhollandse Naïeven in Hoorn'- catalogus Westfries Museum/ Culturele Raad Noord-Holland – voorwoord van W.A. Braasem; 15 juni-31 augustus 1972.

Jaap Oudes tijdens opening expositie 1986.

NOTEN

1. Kanaalelijk 9E kadaster E9, werd in 1972, na de gemeentelijke herindelings, Randersdijk nr. 10 en gevoegd bij de gemeente Alkmaar.
2. KZOD en later in 1936 bij de afsplitsing 'Doorwerken'.
3. Jacob Kuijper, later leraar van de Amsterdamse Rijksacademie, gehuwd met Liesje Sluyters, dochter van Jan Sluyters.
4. Selly Koning, 1938, Galerie Jeanne Bucher, Parijs.
5. André Bauchant (1873-1958): herinnering aan Alkmaar: schilderij Canal d'Alcmaer (1941), met uitzicht op het Victoriepark vanuit de woning van de familie Oudes. Nu in het Museum voor Moderne Kunst in Tokio.
6. www.dirkenjaapoudes.nl.

DE EE, D'YE, DE DIE, HET DIE

Jaap de Graaf

De Ee, Het Ye, D'Ye, Tije, Tye, De Ye, de Die, het Die, allemaal schrijfwijzen voor hetzelfde veenriviertje. Dat was in het verleden de kern van het moerasgebied en later het veenweidegebied tussen de strandwal waarop Limmen, Heiloo en Alkmaar zijn ontstaan en de zuidoostelijke strandwal van Boekel en Akersloot. Het gebied vormt een prachtig cultuurhistorisch monument en is tegelijkertijd een schitterend natuurgebied, waar in sommige delen de tijd lijkt te hebben stilgestaan, maar waarvan in de laatste tientallen jaren ook grote stukken ten prooi zijn gevallen aan dorps- en stadsuitbreiding en wegebouw.¹

Fragment van de kaart van Hollands Noorderkwartier in 1300. Blad 1. (Uit de Geschiedkundige Atlas van Nederland. Holland, Zeeland en West-Friesland in 1300 door Dr. A.A. Beekman. Heruitgave uit 1900.)

VAN VERRE OORSPRONG

In de onlangs verschenen Historische Atlas van Alkmaar is een reconstructiekaart opgenomen van de wateren ten oosten van de eerste nederzetting rond het jaar 1000. Er komen dan, zo wordt verondersteld, drie wateren tezamen, het Zeglis vanuit de Schermeer, de Die vanuit het Oer-IJ-gebied in het zuiden en de Rekere vanuit de Zijpe in het noorden.² Op een kaart van Hollands Noorderkwartier, waarin de situatie in het jaar 1300 wordt gereconstrueerd, is ook de Die aangegeven, hier als d'Ye geschreven. Het riviertje begint in het zuiden bij het Lange Meer (nu het Alkmaarder- en Uitgeestermeer), en passeert de grens van Limmen en Heiloo bij de *Lymmerdijc*. Hier en daar is de veenstroom door de invloed van stroming, wind en golfslag verbreed tot kleine meertjes, waarvan sommige nog steeds aanwezig zijn. Naar het noorden toe stroomt de Die in het *Heiloër Meer* en passeert bij de Heilooërdijk, hier de *Boeckelerdijc* genoemd, de toenmalige grens met Alkmaar om weer oostelijk van Alkmaar samen te komen met de Rekere en het Zeglis, hier *Zeggelich* geheten.³

HET OER-IJ

In welke mate het stroomgebied van de Die onderdeel is geweest van het Oer-IJ, daarover zijn de meningen niet eensluidend. Feit is dat in middeleeuwse documenten

over het riviertje wordt gesproken als over de Ye. In de archieven van de abdij van Egmond uit de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw zijn meerdere beschrijvingen te vinden van de verkoop of uitgifte in leen van stukken grond in het stroomgebied van de Die, zowel in Heiloo en Limmen als in Alkmaar.⁴ In 1251 bijvoorbeeld, worden door Lubbertus, abt van Hecmunda, enige tienden in leen gegeven bij Heiligheloe aan de overzijde van de Ee. Dit in verband met uitgaven voor herstel van de dijken bij Harghen en Scagen. In andere aktes wordt de stroom de Ye, d'Ye en het Ye genoemd. Het feit dat het veenriviertje in deze documenten voortdurend de of het Ye wordt genoemd, pleit ervoor dat het in die tijd als een onderdeel van het Oer-IJ werd beschouwd. Het gebied aan de oostzijde van de Die wordt van oudsher zowel in Alkmaar als in Heiloo en Limmen het Overdie genoemd.

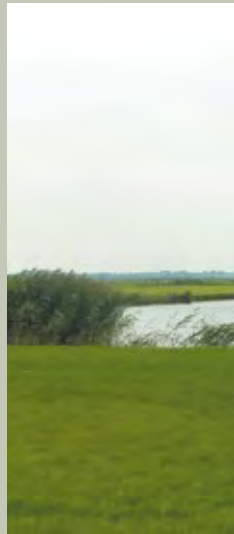
VAN MOERAS NAAR WEIDEGROND

Tussen de twee strandwallen vormde zich in de loop der tijd een dik pakket laagveen, een ontoegankelijk moeras, waarvan de Die de kern vormde. Via deze stroom werd het regenwater afgevoerd, evenals het water dat van de strandwallen de strandvlakte instroomde. Aanvankelijk, in de tijd dat de monding van het Oer-IJ nog open is, zal de stroom zuidwaarts zijn geweest. Later, wanneer de monding is dichtgeslibd, zal het water in noordelijke richting via de Zijpe worden afgevoerd. Door ontginningsactiviteiten vanaf de strandwal en de aanleg van dammen en dijken krijgt men langzamerhand meer grip op het waterpeil en kan het gebied in cultuur worden gebracht, waarmee in de loop der tijd een veenweidegebied ontstaat. De boerderijen veilig voor het water gelegen aan de rand van de strandwal, onder andere langs de oude Oosterweg van Limmen, Heiloo en Alkmaar, met wei- en hooilanden in de nog wel altijd waterrijke strandvlakte. Wanneer in 1820 de Kennemerstraatweg wordt aangelegd, volgt men voor een groot gedeelte het tracé van deze weg.

DIJKEN

Bij stormvloeden en hoge waterstanden gebeurde het nogal eens dat het water via de open zeeverbindingen diep het Die-gebied binnendrong en grote schade toebracht aan de met veel moeite in cultuur gebrachte agrarische gronden. Met de aanleg van dijken vanaf 1100 proberen als eersten de monniken van de abdij van Egmond de overlast van het binnendringende zoute water tegen te gaan. Tussen Heiloo en Limmen wordt aan het eind van de elfde eeuw de Limmerdam aangelegd en in 1280 maakt graaf Floris V bekend dat een dijk is

De Die aan de oostkant van de Heiloo. Rechts de Kooibrug over de A9. De hoge bomen bij het viaduct zijn in 2018 gekapt in verband met vergevorderde plannen voor een afslag van de A9 bij Heiloo. (foto Jaap de Graaf)

De Heilooër Tolweg, de plaats waar de Die verandert van een middeleeuwse veenstroom in een parkachtig water. (beeld uit een film van Walter van Schagen en Jack Groot)

"Het sluijsje bij de Nieuwpoort, aan de Hilloërdijk". 1800, Collectie RAA

aangelegd tussen de stad Alkmaar en Boekel. De originele akte is niet bewaard gebleven, maar een latere *copie van de brief van boekelre dijk* is opgenomen in het privilege- en keurboek van de stad Alkmaar.⁵ Over het algemeen wordt aangenomen dat met deze dijk de Heilooërdijk wordt bedoeld, maar er zijn ook twijfels.⁶

INPOLDERING

In de loop van de tijd zijn, zoals gemeld, in de Die op diverse plaatsen meertjes gevormd. Vlak ten zuiden van Alkmaar was zo het *Aftermeer* (later Achtermeer) ontstaan en nog wat zuidelijker het *Heiloërmeer*. Beide meren zijn in de zestiende eeuw drooggelegd, het Aftermeer waarschijnlijk al in 1533, waarmee het de oudste droogmakerij van ons land is. Het *Heiloërmeer* volgde in 1566.⁷ Rond de meertjes werd een ringsloot aangelegd waarna een windwatermolen het water kon afvoeren om het nieuwe land droog te houden. Bij de plannen tot inpoldering werd bijzondere aandacht besteed aan de belangen van de scheepvaart. Het Alkmaarse stadsbestuur, dat economische belang had bij vaarten richting stad, bepaalde dat de westelijke ringsloot voldoende breed en diep moest zijn om de schepen doorgang te verlenen. Op die manier vormde de westelijke ringsloot van de Heilooër- en Aftermeer met de Die een doorgaande vaarweg richting Alkmaar.

BELANGRIJKE VAARWEG

De Die vormde eeuwenlang een belangrijke vaarweg. Materialen voor de bouw van kasteel Ter Coulster en voor de buitenhuizen Nijenburg en Ypestein in Heiloo zijn via deze waterweg getransporteerd. Toen rond 1100 de houten kerk van Heiloo door een tufstenen kerk werd vervangen, zal dit bouw materiaal met schepen via de Die zijn aangevoerd. Voor dit transport zijn in Heiloo vanaf de Die een zestal vaarten richting strandwal gegraven. Daarvan zijn onder andere de Ter Coulstervaart en de Nijenburgervaart nog steeds aanwezig.

Ook voor het regionale transport was de Die van belang. De boeren uit Heiloo en Limmen brachten hun agrarische producten als boter en kaas per boot naar de markt in Alkmaar en ook koeien, schapen en ander vee werden over het water naar Alkmaar of naar markten elders in de provincie vervoerd. Een hindernis voor de scheepvaart over de Die vormden de Limmerdam en de Heilooërdijk. Bij de eerste werden de schepen met behulp van een overhaal of overtoom over de dijk 'gehaald'. Een overhaal is een installatie waarmee een platte schuit over een dijk

heen werd getrokken, een vrij algemeen toegepaste methode in waterrijke gebieden van Nederland. Op diverse plaatsen herinneren namen als Overtoom en Overhaal voor bijvoorbeeld straten en scholen nog aan het feit dat daar in de buurt een dergelijk werktuig heeft gestaan. Bij de Heilooërdijk was aanvankelijk ook zo'n installatie maar in 1663 werd deze overhaal door een schutsluis vervangen. De bouw werd volledig door Heiloo betaald, waaruit valt af te leiden dat het belang van de scheepvaart voor het dorp aanzienlijk was. Over deze sluis wordt in documenten gesproken als over de sluis bij de Nieuwpoort. In 1841 is de sluis afgebroken. Wellicht was met de aanleg van de Kennemerstraatweg het belang van de vaarweg naar Alkmaar afgenomen. Met de bouw van de sluis werd ook een huis voor de sluiswachter gebouwd. Dit sluishuis aan de Heilooërdijk is in 1945 gesloopt.⁸

SAND VAERT

Op oude kaarten wordt de Die ook wel Sand Vaert genoemd. In de zeventiende eeuw heeft men een begin gemaakt met het afgraven van een deel van het zand van de strandwal tussen Heiloo en Alkmaar. Voor het transport werd een sloot gegraven die we nu nog kennen als de Zandersloot. Een kaart uit 1671 laat de weg zien waarlangs het zand werd afgevoerd.⁹ Deze Zandersloot begint bij de Kuillaan in het Heilooërbos, loopt richting Alkmaar en maakt ten noorden van de huidige drafbaan een haakse bocht naar het oosten, op de kaart aangegeven als de 'quaeden hoek', kennelijk een moeilijk punt voor de zandschuiten. De sloot kruist vervolgens de 'Heijloor Ooster wegh', nu Kennemerstraatweg aan het eind van de Nieuwpoortslaan, loopt een stukje parallel aan de Kennemerstraatweg, maakt ter hoogte van de tegenwoordige Juliana van Stolberglaan weer een scherpe bocht naar het oosten en komt dan uit in de ringsloot van de Achtermeer, hier als Sand Vaert en Heijloor Vaert aangegeven. Langs deze vaarroute komen de schuiten met zand van de strandwal van Heiloo dus op de Die terecht. Het vervoer van het zand wordt in de late zeventiende eeuw uitgevoerd door het Alkmaarse schippersgilde in opdracht van de heer George van Cats, ambachtsheer van Heiloo van 1656 tot 1697. Ook Amsterdamse veerlieden hadden wel zand van de strandwal geladen, zij namen het mee als ballast.

PARKACHTIG WATER

Van het oorspronkelijke veenriviertje de Die wordt het gedeelte dat door Heiloo en Limmen stroomt, nog voor een groot deel omringd door een prachtig veenweide-

De Baangracht gezien in de richting van de Nieuwlandersingel. (foto Jaap de Graaf)

Varend op de Die, nu Bleekerssloot, richting centrum. (foto Jaap de Graaf)

Kaart van Google Maps met daarop aangegeven de Die/Bleekerssloot.

1. Dit artikel is een extract van het onlangs verschenen boek: Jaap de Graaf, *De Ee, D'Ye, De Die, Het Die - Eeuwenoud cultuurgebied, prachtige natuur* [Historische Reeks Heiloo 4] 2019. Het boek is verkrijgbaar bij boekhandels in Heiloo en bij de Historische Vereniging Heiloo, prijs € 14,95. Op verzoek worden voor groepen lezingen over de Die gegeven, waarbij (drone)filmbeelden van het Die-gebied worden vertoond. Info: www.hvheiloo.nl

gebied waar het van oudsher de kern van vormde. De Heilooër Tolweg vormt nu de noordelijke begrenzing. In Alkmaar is de Die vanaf het eind van de negentiende eeuw langzamerhand veranderd in een parkachtig water temidden van stadswijken. In 1890 wordt een begin gemaakt met de bouw van het Emmakwartier, waarbij de nieuwe stadswijk aan de oostzijde wordt begrensd door de Die, die nu de Bleekerssloot gaat heten. Daarna volgen de uitbreidingen Staatsliedenkwartier en Landstraten, Oud Rochdale en Dillenburg en Stadhouderskwartier. Deze stadsdelen liggen aan de oostzijde van de oorspronkelijke Die, in het Overdie dus. Later volgen nog Burgemeesterskwartier en Kooimeer. De laatste stadswijk ligt weer in het Overdie.

De Die, nu Bleekerssloot genoemd, wordt temidden van de bebouwing geflankeerd door de Wendelaarstraat en de Van Houtenkade aan de westzijde en de Mauritskade en de Bleekerskade aan de oostzijde. Bij de Heilooërdijk is niets meer dat herinnert aan het schutsluisje van weleer. De Bleekerssloot komt uiteindelijk uit in de Nieuwlander-singel. De Baangracht tot slot, is het laatste stukje van de oorspronkelijke veenstream. Geen landelijk riviertje meer, geen parkachtig water, maar hier een echte stadsgracht.

2. Kaart van de Vakgroep erfgoed gemeente Alkmaar in: Harry de Raad en Paul Post, *Historische Atlas van Alkmaar*, Nijmegen 2018, 8.
3. Kaart uit A.A. Beekman, *Geschiedkundige Atlas van Nederland. Holland, Zeeland en West-Friesland in 1300 Heruitgave uit 1900*; Archief Zaanstad.
4. P. A. Meilink, *Het archief van de abdij van Egmond 1ste, 2de en 3de stuk*, 's-Gravenhage 1951.
5. Regionaal Archief Alkmaar, 0001 *Inventaris van het archief van de gemeente Alkmaar, 1254-1815*, 1.B 20
6. *Dijken, dammen en meren, wie zal dat beheren? : een waterstaatkundige verkenning van een stukje Kennemerland 1300-1600* door L. Ney (1999), *Doctoraalscriptie Middeleeuwse geschiedenis*, bibliotheek RAA. In de scriptie vraagt L. Ney zich af of de dijk waarover in de akte wordt gesproken de Heilooërdijk van nu is.
7. C. Streefkerk, 'De Achtermeer, een verscholen monument', *Archivaria*, 4.1 (1991) 9-16, ill.
8. W.A.M. Admiraal, *schriftelijke mededeling*.
9. Regionaal Archief Alkmaar, PR 1006015, *Kaart van de Zandersloot tot haar uitmonding in de stadsgracht van Alkmaar en van de Wagenweg tussen de Kennemerpoort en de Nieuwpoort (1671)*.

JOOST COX

In deze rubriek worden bijzondere 'Alkmaarse' voorwerpen belicht, die zich in museale collecties in binnen- en buitenland bevinden. Het kan daarbij zowel om kostbare kunstvoorwerpen gaan als ook om hele gewone, dagelijkse gebruiksvoorwerpen. Zolang ze maar bijdragen aan het 'verhaal' van Alkmaar.

DOOPHEK VAN DE LUTHERSE KERK (1692)

*Doophek in het V&A museum; Onbekend /
Collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1008441.*

Er is een bijzonder Alkmaars object in het laatste kwart van de negentiende eeuw in Engeland terechtgekomen: het prachtige doophek van de kerk van de evangelisch-lutherse gemeente van Alkmaar.¹ Het doophek scheidde in protestantse kerken de dooptuin van de rest van de kerk. Het is een lage omheining die gewoonlijk van hout is gemaakt. Het bovenste deel is vaak doorzichtig en voorzien van kleine spijlen of balusters of is opengewerkt. Boven de toegang tot de dooptuin bevindt zich soms een koperen boog; de doopboog. Op het doophek is soms een lezenaar voor de voorzanger bevestigd.

De nieuwgebouwde Lutherse kerk werd op 14 september 1692 ingewijd op de hoek van de Oude Gracht en

Baangracht. De omschrijving van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op de Rijksmonumentenlijst luidt: 'Evangelisch-Lutherse Kerk. Bakstenen zaalkerkje (1692) op rechthoekige grondslag; kroonlijst en omgaand schilddak. Hoofd- en zijingang door een korfboog gedekt; natuurstenen blokken. Spitsboogvensters. Inwendig houten plafond met brede koof; eiken preekstoel (1692), doopbanken met gesneden deuren, gesneden eiken tochtportaal (1695), koperen kroon (XVIIIc), vier koperen wandluchters. Van oorsprong eenklaviers orgel in 1754 gemaakt door een onbekende orgelmaker, mogelijk door Pieter Müller. In 1879 gewijzigd en uitgebreid met een tweede klavier door L. Ypma.' Daar had natuurlijk ook het doophek bij moeten staan.

*Familiewapens van dominee Lange en de ouderlingen Harboe en De Roode;
Onbekend / Collectie Regionaal Archief Alkmaar / FO 1008443/1008444/1008445.*

De beschrijving luidt: Een doophek van eikenhout met drie, identieke [front]panelen en deuren aan beide zijkanen, de afmetingen zijn frontaal 4,55 breed en 1,45 m hoog, en de deuren zijn even hoog en 0,75 m breed. Elk paneel is voor de onderste helft gesloten en voor de bovenste helft opengewerkt; rijk gesneden met gebladerte en bloemen en met wapenschilden en inscripties. De panelen zijn verdeeld door smalle pilasters, die op het bovenste gedeelte zijn gesneden met gebladerte. Centraal zijn geplaatst een koperen lezenaar en een kleinere koperen boog. Daarnaast zijn er twee grote koperen bogen, bekroond met een Lutherse zwaan, geplaatst boven de beide zijingangen. De kleine boog was oorspronkelijk op de preekstoel van de kerk geplaatst.

De drie panelen vertonen familiewapens met inscripties. Allereerst en centraal geplaatst, onder de lezenaar, van de 'staande' predikant, dominee Laurentius Lange, ten tijde van het betrekken van het nieuwe kerkgebouw in 1692. Zijn familiewapen vertoont een helm(teken) met een wapenschild met een menselijk hart doorboord door twee kruislingse pijlen, omringd door een lauwerkrans. De onder het wapenschild geplaatste inscripties op twee banieren luiden: D° L. LANGE PREDIEKANT. Ook van twee ouderlingen zijn de familiewapens aanwezig. Op links het wapen van Pieter Harboe, met de inscripties: P. HAERBOE OVDERLINGH. Op rechts het wapen van Jan de Roode, met de inscripties: I.D. ROODE OVDERLINGH. De verfijnd vormgegeven lezenaar was een geschenk van

mevrouw Hobbe, de vrouw van Henricus van Born, die van 1658 tot 1662 predikant was. Zo staat het gegraveerd in de lezenaar: MARGARETA HOBBE HOYSVROV VAN D° HENRICUS VAN BORN. En er zijn twee koperen kandelaars naast de lezenaar bevestigd, voorzien van Hebreeuwse karakters.

Hoe is dat Alkmaarse doophek nu eigenlijk in de collectie van het V&A Museum terechtgekomen? Predikant Hendrik Frederik W. Grottendieck (1865-1878) vond het maar in de weg staan en verzocht in 1875 de kerkenraad het doophek te verwijderen. Het verzoek werd ingewilligd en het doophek opgeslagen in de consistoriekamer. Daar stond het uiteraard ook, en meer, in de weg zodat het op 4 februari 1879 voor 285 gulden werd verkocht aan een antiquair.² Die verkocht het doophek, waarschijnlijk, aan Thomas Merthyr Guest, een industrieel uit Wales, die woonde op Inwood House, Henstridge in Engeland; hij verkocht het vervolgens in 1901 aan het Londense museum voor 30 pond. Daar werd nauwelijks winst op gemaakt, het verkoopbedrag in guldens in 1879 maakt omgerekend 24 pond.... In 1975 is nog geprobeerd het doophek terug te laten keren naar de Lutherse kerk maar die poging bleek vruchteloos.³

Het is eeuwig zonde dat het doophek voor de Lutherse kerk en Alkmaar verloren is gegaan, maar het is een mooie aanleiding om het te gaan aanschouwen in Londen!

1. Dr. J.W. Pont, Het doophek uit de kerk der Evang.-Lutherse gemeente van Alkmaar, in Londen, p. 1-11 in: Jaarboek der Vereniging voor Nederlandsch-Luthersche Kerkgeschiedenis, Amsterdam 1915.

2. RAA, Inventaris van het archief van de Evangelisch-Lutherse gemeente te Alkmaar, 1641-1950 (1963), 78-79 Register van rekeningen van kerkrentmeesteren, 1864-1919.

3. Oud Alkmaar, 1 december 1975, p. 8.

VROEGERE WINKELS IN DE SPOORSTRAAT

Tiny Opdam-Pieterse en Leen Spaans

Senioren uit de Spoorbuurt, een gezellige groep 'oudere jongeren', haalden herinneringen op aan de winkels in de Spoorstraat. De hoofdstraat van de Spoorbuurt was in de jaren 1940-1960 een levendig buurtje. Er waren toen veel winkels. Dat is nu nog te zien aan de etalagegevels van verscheidene woonhuizen.

Er valt nog veel meer te vertellen, over de winkels in de andere straten van de Spoorbuurt. De dames Marja, Els en Lia Overtoom en Atie en Ria Groenland, de heren Cor Mooy, Siem de Geus, Rob Eeken, Siem Bloothoofd, de heer en mevrouw Rooker en de heer en mevrouw Den Hartigh hebben stof genoeg. Maar voor dit verhaal hebben we ons beperkt tot de Spoorstraat. We hoeven alleen maar de bewoners aan het woord te laten.

*'Buurtmoeder' mev. Hagenaar:
voor 5 centen te kijken*

DE SPOORBUURT TOEN EN NU

De Spoorbuurt ontstond aan het eind van de negentiende eeuw. De volkstuintjes tussen binnenstad en station begonnen plaats te maken voor de eerste huizen. Veel straatnamen herinneren aan die tuinen. Rond 1915 was de buurt groot genoeg voor een eigen school. Wat nu 'Bello' heet werd destijds geopend als Gemeenteschool Nr. 6. In 1933 werd dat de 'Nicolaas Beetsschool'. En nu dus 'Bello', naar het stoomtreintje dat lange tijd Alkmaar en Bergen met elkaar verbond. De centrale straat is de Spoorstraat, ooit een drukke winkelstraat. In de jaren '60 en '70 ging de buurt hard achteruit. Eerst dreigde het een prostitutiewijk te worden. De bewoners protesteerden door de klanten te fotograferen. Daardoor trok de handel in lichte zeden zich terug op de Achterdam. Opnieuw was er protest nodig toen de gemeente in de jaren '70 de hele wijk

wilde slopen. De ontwerpen voor flats en kantoorgebouwen lagen al ter inzage. Fel buurtprotest heeft dat weten te voorkomen. Duitse toeristen lopen nog graag langs het geboortehuis van Rudi Carrell, de artiestennaam van Rudolf Wijbrand Kesselaar, die in de Spoorstraat werd geboren op 19 december 1934. Als het circus kwam met de circustrain was het feest voor de kinderen in de Spoorstraat: een lange stoet met circusdieren en -artiesten liep dan door de Spoorstraat naar het circusterrein. De Spoorbuurt is gelukkig blijven bestaan en enorm opgeknapt. Veel jonge gezinnen vinden er nu hun eerste eigen woning. Senioren van toen wonen er nog met veel plezier.

'... want je
kon nooit weten
natuurlijk!'

*Siem de Geus Ambachtsschool
Bergerweg 1948*

*Hoek Spoorstraat
Gashouderstraat fam. Robert*

WINKELS DIE HETZELFDE VERKOCHTEN

'Zus, jij mag vandaag amandelkrullen halen in de stad. Die vindt vader zo lekker en die mag jij gaan kopen!' Dat was me wat! Ik was een klein meisje van een jaar of vijf en woonde in de Spoorbuurt. De oorlogsjaren waren net voorbij en de stad haalde diep adem. Op naar Bakkerij Schellekens, helemaal op de hoek van het Fnidsen en de Mient. Ik voelde me heel groot dat ik daar alleen heen mocht. Ik woonde op de hoek van de Stationsstraat en Snaarmanslaan, zwaaide naar moeder die mij nakeek en liep links de hoek om naar de Spoorstraat. In die lange straat waren veel winkels waar van alles te koop was. Veel mensen probeerden wat geld te verdienen door allerlei waren aan de man te brengen. Ik huppelde met een mooie strik in mijn haar langs de groenteboer, langs de slager, de banketbakker, de kruidenier en het winkeltje met antieke spulletjes van tante Cor en oom Arie. Zo kwam ik op de hoek van de Spoorstraat en de Geester-singel. Langs de snoepkiosk van mijnheer en mevrouw Schrieken die op de brug stond vlakbij de opgang naar de Vest.

Ik speelde samen met de kinderen uit de Spoorbuurt. We zaten bij elkaar op de kleuterschool in de Koornlaan. Het was een katholieke school, geleid door de zusters van Onze-Lieve-Vrouw.

Het was best eigenaardig dat er veel winkels in de buurt waren die hetzelfde verkochten. Dat kwam vanwege de katholieken en de protestanten. Als je katholiek was deed je boodschappen bij een katholieke winkelier en protestanten gingen naar een protestant. Ook de kinderen bezochten verschillende scholen: katholieke of protes-

tantse. Anderen bezochten het openbaar onderwijs. En jongens en meisjes gingen naar aparte scholen, '... want je kon nooit weten natuurlijk!'.

DE VALSE KET

Met mijn nichtjes Atie en Ies die in de Stuartstraat woonden, kon ik goed overweg. We zaten op dezelfde kleuterschool en speelden na schooltijd vaak met elkaar. We deden ook boodschappen bij groenteboer Verberne bij ons aan de andere kant van de steeg. Verberne had een kar waarmee hij langs de huizen ging om zijn groenten en fruit te verkopen. De kar werd getrokken door een 'ket'. Dit was een klein soort paard. Hij zag er niet bedreigend uit maar werd in de straat 'de valse ket' genoemd. Ik was heel bang voor hem. Mijn nichtje Atie hield van alle dieren, dus ook van de ket. Hoe ik ook waarschuwde: 'Aat kijk uit, hij schopt en bijt hoor', ze moest en zou hem aaien. Toen Atie zei: 'Kom maar lief paardje!', zei de ket 'hap' en beet Atie een stuk uit haar hoofd. Ze bloedde als een rund! Mensen kwamen op het geschreeuw af en brachten Atie gelijk door naar drogist Van de Pavert in de Spoorstraat 41. Die maakte de wond schoon en verzorgde haar verder. Even later verliet ze de winkel met een tulband van verband op haar hoofd. Ze kreeg thuis wel erg op haar duvel en heeft het paard nooit meer geaaid!

Intussen was mijn grote broer Kees, negen jaar ouder dan ik, bezig 'stofjes' te laten ontploffen in zijn kamer. Hij

Siem Bloothoofd

*Straks knalt
de hele
boel bij u
uit elkaar!"*

*Rob Eeken vierde van rechts
ondersate rij, 6e klas 1958-1959*

zat op het PCC en kreeg daar scheikundelessen die hij heel interessant vond. Mijn ouders wisten van niks. Op een dag haalde mijn moeder spullen bij drogist Van de Pavert. Die vertelde haar dat haar zoon heel vaak allerlei chemische stofjes bij hem kocht. Wist zij dat wel? Nee. 'Nou mevrouw, dan zou ik dat maar eens in de gaten houden. Straks knalt de hele boel bij u uit elkaar!' Kees werd natuurlijk meteen op het matje geroepen door vader en moeder. 'Wee je gebeente ...', dus deed hij het niet meer, voor zover ik weet.

BROOD OP HET DAK

Tegenover groenteboer Verberne was de winkel van groenteboer Den Hartigh. Alie, de dochter van deze groenteboer, werkte bij haar vader in de winkel op de hoek van de Snaarmanslaan en de Spoorstraat. Al op jeugdige leeftijd werd ze verliefd op Arie Rooker die in de Eendrachtstraat - St. Josephstraat woonde en werkte op de groenteveiling. Arie was ook erg verliefd op dat mooie meisje van de groentewinkel. Ze spraken altijd af bij de bloemenklok voor het station. Tijdens de oorlog van '40-'45 verstopte Arie zich op het dak van de grote school [nu 'Bello']. Daar werd ook oud brood opgeslagen. Dat was dan zogenaamd ergens gevonden.

Ja, de oorlog heeft veel ellende gebracht in de Spoorbuurt. Vooral in de hongerwinter van 1944 was de situatie ernstig. Voedselbonnen werden verstrekt door de gemeente. Daarmee kon je een rantsoen eten halen bij diverse winkeltjes in de buurt en ook bij de gaarkeuken van Hoogstraten op de Wognumse Buurt. Het eten was af en toe echt vies. Tenminste, dat vonden wij. Maar als je verder niets anders kunt eten, dan maakt honger rauwe bonen zoet ...

Echter, op een dag kwam mijn moeder thuis met een emmertje smurrie, dat bestond uit gemalen en gekookte bloembollen. Mijn vader deed het deksel open, snoof er aan, deed de achterdeur open en smeed de inhoud van de emmer tegen de achterkant van het huis van groenteboer Verberne waar wij op uitkeken; al brullend 'ze denken toch gvd niet dat wij dit opvreten, we zijn geen varkens'. 's Nachts begon het hard te vriezen en vroomde de plak eten aan de muur vast. De winter duurde heel lang en al die tijd hing het eten daar. Wij hadden zo'n honger. Mijn broer vertelde dat hij wel eens tegen de muur omhoog klom en er dan met een klein mesje stukjes afhaalde om op te eten.

Buren van ons hadden alles wat in huis van hout was opgestookt in de kachel. Zo ook de trap naar de eerste verdieping. De hele familie klom net als apen langs een touw naar boven. Ook het afsluitluik bij de voordeur waar de watertap zat moest er aan geloven. Om het gat uit het zicht te houden hadden ze er een mat over gelegd. Moeder werd ziek en de dokter werd er bijgehaald. De man belde aan, een kind deed open en de dokter stapte nietsvermoedend op de mat. Pok, hij zakte in het gat en brak zijn been. Schreeuwend van pijn werd hij afgevoerd. Wat een toestand in de Stationsstraat!

MEEL OP ZOLDER

Brood- en Banketbakkerij Overtoom, op de hoek van de Spoorstraat [61a] en de Snaarmanslaan, was befaamd. Er woonde een jong hardwerkend echtpaar met vijf kleine kinderen. En dat in oorlogstijd. De oorlog duurde nu al drie jaar en alles werd grimmiger. Er was een voedsel- en brandstoftekort. Bakker Overtoom kon het nog wel

redden. Hij had in ieder geval nog wat meel en kon dus bakken, als er tenminste brandstof of hout voor de oven was. Maar het werd een ramp toen ook de brandstof op de bon ging en vaak op was. De mensen in de buurt werden steeds creatiever. Er was altijd wel ergens een boom die nodig 'gesnoeid' (lees: omgehakt) moest worden. De stammen van de 'gesnoeide' bomen werden samen met vrienden verstoppt. Zelf verstoppte de bakker zich tijdens razzia's onder de vloer van de serre. Daar kwam hij via een luik onder het bed. Tijdens zo'n razzia was de bakker echter met zijn bakfiets in de buurt. Hij sprong in de bakfiets en een jochie uit de buurt trapte de bakfiets (met bakker) naar huis. Bij een andere razzia trok hij snel wat dameskleding aan en met een doekje over zijn hoofd geknoopt stapte hij als 'non' naar de kerk. Weer was hij ontsnapt!

Het benodigde meel voor het bakken van brood en banket bewaarde bakker Overtoom in de oorlog zorgvuldig in een paar grote zakken bij de familie Groenland in de Stuartstraat op zolder. Wanneer het nodig was werd er meel uit de zakken gehaald. Atie, de dochter van de familie Groenland, had die zakken natuurlijk wel zien staan en vroeg haar moeder wat er aan de hand was. Dat mocht haar moeder dus aan niemand vertellen. Atie werd bedreigd met hel en verdoemenis als ze ook maar iets over die zakken aan iemand zou vertellen. Dus hield zij haar mond.

Vader Groenland had boven op zolder een ruimte gemaakt waar hij zich kon verstoppen als er een razzia zou zijn. Atie had dat wel stiekem gehoord. Op een dag kwam een heel vriendelijke Duitse soldaat die het hele

huis doorliep. Atie vertelt: 'Natuurlijk moest ik die man vertellen waar onze vader was. De soldaat had denk ik watjes in zijn oren, onverrichter zake is hij vertrokken. Ik kreeg toen toch een uitbrander van mijn moeder!' In de oorlogstijd werd onderling veel aan ruilhandel gedaan. Mijn vader was kunstschilder en nu pas kwamen Rob Eeken, zoon van slager Eeken, en ikzelf erachter dat mijn vader schilderijen ruilde voor vlees van de slager. Er werd ook geruild met kleding of schoenen. Of huishoudelijke hulp in ruil voor eten van een boerderij waar hulp nodig was.

*'een heel vriendelijke
Duitse soldaat'*

Armoede, armoede bij iedereen. De groenteboeren Den Hartigh en Verberne wisten natuurlijk welke gezinnen het hardste ondersteuning nodig hadden. Zij brachten groente en fruit wat dagelijks overbleef juist naar die mensen, als een voorloper van de voedselbank, zeg maar. Atie vertelde nog, met instemming van de anderen: 'Van vlak na de oorlog herinner ik mij vrouwen die op een bakfiets zaten en andere mensen die rotte tomaten naar ze gooiden. Doordat er in de oorlogstijd niks te eten was, maar toen waren er wel die tomaten. Een afrekening. Dat is mij bijgebleven'.

Het gezin Eeken

Spoorstraat Sportschool Kuilman

'woont hier 'brilletje'?'

Theresiaschool 1946 middelste rij vierde van links Tiny Pieterse 5 jaar, ook de beide meisjes Overtoom en de meisjes Groenland.

TURREF IN DE LURREF

Op 11 november was het Sint-Maarten en mocht je als kind met een lampion langs de huizen om te zingen en een snoepje te halen. Dat ging in een zak die je moeder had gemaakt en om je hals hing. Na een paar uur kwam je dan thuis met een zak vol lekkers. Met een groepje vriendjes en vriendinnetjes liepen we langs de huizen. We wisten precies waar je het meeste kreeg. Daar zongen we de mooiste liedjes: 'Sinte, Sinte Maarten, turref in de lurref in de maneschijn'. Maar als iemand de deur niet opendeed dan zongen we 'Hier woont een kikkerbil die niks geven wil!'

Zo liepen we langs de slagers Eeken, Schimmel en Appel, waar we plakjes worst kregen en uiteraard gelijk opsmikelden. Bij slagerij Appel was de vrouw van de slager ziek, ze lag boven in bed voor het raam. Als kinderen keken wij naar haar, we vonden het erg zielig. De slager zelf was een gezette man met een grote ronde buik. Zijn zoon was uitbener en werkte voor slagerij Metselaar van de Limmerhoek. Het uitgebeende vlees werd meegenomen naar de zaak van zijn vader en daar opgehangen. Zo hing de hele zaak vol met vlees zonder dat slager Appel daarvoor had gewerkt! Slager Schimmel maakte de heerlijkste paardenworst. De worst van die dag die nog niet was verkocht brachten ze naar het slachthuis. Die kon je daar 's avonds vast wat goedkoper kopen.

Dan ging het langs de bakkers Overtoom, Nauta en de Ruiter; kregen we lekkere moppies!

We kwamen bij de kruideniers: Butter en 'de fluitende kruidenier' Cor Mooy. Cor vertelt: 'Er was een klant van slager Appel die de bijnaam 'brilletje' had. Als jochie moest ik voor de slager iets wegbrengen naar een klant in de Stuartstraat'. Nietsvermoedend belde ik aan en vroeg: 'Woont hier brilletje?' Iedereen kwaad op Cor. Vooral de slager die scheldend achter hem aanrende. Maar hij haalde hem niet in. Zijn buik was te dik! We gingen ook langs bij melkvrouwetje Zuurbier. Ze had een zoon die rails had aangelegd in de steeg voor zijn DAF. Als hij thuis kwam schoof hij zijn auto met rails en al de schuur in. Geen parkeerproblemen! Natuurlijk ook langs het curiositeitenwinkeltje van mijn tante Cor en oom Arie Dekker. Zij hadden zelf geen kinderen en vonden het leuk om wat meer snoepjes te geven dan de anderen.

Bijzonder was ook kapper Sareiko en die andere kapsalons met die keurige mensen in heel mooie kleding, Voorthuizen, Schmidt en Vink. Langs drogist Van de Pavert, die met zijn vrouw en twee jongens aan de overkant woonde. Het gezin kwam uit Amsterdam en het winkeltje stonk altijd naar petroleum. Mevrouw Van de Pavert was verpleegkundige en wist van veel ziektes wel iets af. Dus als je iets mankeerde, ging je naar de drogist en

werd je verder geholpen door mevrouw. Niet langs Tuut Tolsma, de wijkagent, waar we allemaal bang voor waren en waar we dus niet aanbelden. Tenslotte langs Paleari, de lampenzaak op de hoek van de Snaarmanslaan en Spoorstraat. Boven de winkel was een erkertje en daar zat moeder Paleari altijd te breien, terwijl ze de hele buurt in de gaten hield. Als we kattenkwaad uithaalden, keek er altijd wel iemand of moeder Paleari het zag! 'Buurtpreventie' zou je tegenwoordig zeggen!

TOT SLOT

Het waren gezellige bijeenkomsten met deze senioren van de Spoorbuurt, met nog veel meer verhalen, foto's en tekeningen. Misschien zit er nog een vervolg in. De heer Rooker is enige tijd geleden helaas overleden.

NOOT

1. Foto's zijn deels uit privécollecties en deels van het Regionaal Archief Alkmaar.

Spoorstraat fam. Hartigh

SPOORSTRAATWINKELS EN -ONDERNEMINGEN

Alleen al in de Spoorstraat waren er dus veel winkels, zo ongeveer tot de jaren 70. De onderstaande lijst is waarschijnlijk niet compleet, maar de gesprekken met de 'winkeltjesgroep' leverden het volgende op:

1. Antiek: Van Bekkum en Van Dok
2. Automaterialen: Vink
3. Bakkerijen: Nauta, later Elzinga, Overtoom, later Heinis, Banketbakkerij De Ruiters, later Smit
4. Begravenisondernemer: Stadegaard
5. Biljartfabriek: Bruin
6. Café: Engel de Zeeuw (zat altijd achter het raam, terwijl zijn zoon al het werk deed)
7. Comestibles: Scheepmaker
8. Darmenbedrijf (onderdeel van het Slachthuis): Schagen
9. Drogisterij: Van de Pavert
10. Elektriciens: Paleari en Bottemanne
11. Grammofoons-Platen-Instrumenten: Dekker
12. Groentezaken: Den Hartigh (Rooker) en Verberne
13. Heilgymnastiek: mevrouw Van de Sluis
14. Huisschilder: Bakkum
15. Kapsalons: Sareiko, Vink, Schmidt, Voorthuizen
16. Koffiebranderij: Cevat
17. Kolenhandel: Schaap
18. Koperwinkel: Muller
19. Kruideniers: Mooy en Butter
20. Kunstschilders: Jaap Tol, Bruin
21. Levensmiddelen: Grossierderij Bruin
22. Melkboer: Zuurbier
23. Naaimachines: Postma
24. Reisbureau: Koning
25. Sigarenzaken: Bijwaard, Kaandorp later Robert, de Munk
26. Slagerijen: Appel, Eeken en Schimmel
27. Sleutelmakerij: Van de Molen (met een grote sleutel aan de gevel)
28. Sportschool voor judo, karate, jiu jitsu: Kuilboer
29. Tapijten en gordijnen: Poeze
30. Uitgeverij De Alk

VERENIGINGSNIEUWS

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Wij nodigen u van harte uit voor de ALV van de Historische Vereniging Alkmaar op dinsdag 7 april 2020. Naast de huishoudelijke agenda vindt de uitreiking van de Oud Alkmaarprijs 2020 plaats en een lezing door Feyko Alkema. De aanvangstijd is 20.00 uur. Inloop vanaf 19.30 uur, Varnebroek 31.

AGENDA

1. Opening, mededelingen
2. Notulen van de algemene ledenvergadering 2019
3. Jaarverslag 2019-2020
4. Financieel verslag 2019 en begro-

- ting 2020 door de penningmeester
5. Verslag van de kascontrole-commissie en benoeming nieuwe kascontrolecommissie
6. Statutenwijzigingen [algemene herziening]
7. Bestuurszaken, w.o. afscheid van bestuursleden Anneke Goddijn en Feyko Alkema. Benoeming nieuw bestuurslid als secretaris.
8. Uitreiking Oud Alkmaarprijs 2020
9. Rondvraag en sluiting van de ledenvergadering.

PAUZE

Na de pauze verzorgt Feyko Alkema een lezing. Daarin staat

hij stil bij bijzondere projecten en ontwikkelingen, die hij in de afgelopen jaren als voorzitter van de HVA-commissie preadvies is tegengekomen.

Na afloop is er nog gelegenheid voor informeel contact bij het nuttigen van een drankje. Stukken voor de vergadering worden ter plekke uitgedeeld en zijn tot 24 uur voor aanvang van de vergadering schriftelijk of per e-mail op te vragen bij de secretaris (posthva@gmail.com) of zijn te downloaden op onze website, www.hvalkmaar.nl.

BESTUUR: KOMEN EN GAAN

Anneke Goddijn heeft vier jaar de functie bekleed van secretaris van de HVA. Wij zijn blij met de wijze waarop zij deze belangrijke positie vervulde, met toewijding, professionaliteit en creativiteit in vormgeving. Zij blijft beschikbaar wanneer de HVA projecten heeft die een creatieve presentatie vergen. Anneke heeft te kennen gegeven meer tijd aan het dichten [als lid van het Dichtersgilde] en schilderen te willen besteden. Wij danken Anneke voor haar inzet en deskundigheid. Zij blijft betrokken bij het 'project' Truus Wijsmuller, waar zij met heel veel plezier en inzet aan bijdraagt.

Een nieuwe secretaris moest gevonden worden. Met Henk de Kruijk vonden we die, indien de ledenvergadering akkoord gaat. Henk draait al een paar jaar mee in het bestuur en de werkgroepen van de HVA. Hij is onze gewaardeerde notulist van het bestuur en de Puijnprijscommissie. Wij hebben het volste vertrouwen dat hij met zijn kennis, organisatietalent en secure werkwijze de positie van secretaris uitstekend zal vervullen. We moeten ook afscheid nemen van Feyko Alkema. Zijn maximale termijn van negen jaar in het bestuur is bereikt. Hij is nu al een

legende geworden door zijn inzet voor de Werkgroep Preadvies, de Puijnprijscommissie, overleg en acties ter behoud van zowel monumenten als kunst en ander cultureel erfgoed in Alkmaar, het organiseren van Pinksterdrie-excurties, bestuursuitjes... De lijst is eindeloos. Hij was altijd bereid een klus op te pakken en tot een goed einde te brengen. En dat deed hij met humor, een soepele schrijf- en spreekstijl, weloverwogen en integer. Wij zagen zijn vertrek aankomen; daarom zijn we vorig jaar al begonnen met het inwerken van nieuwe bestuursleden, die elk een deel van zijn taken overnemen. Wees gerust, Feyko, we redden ons wel. Maar wat zullen we je missen!

TRUUS WIJSMULLER SPECIAL

Dinsdagavond 21 januari 2020 werd in Amsterdam de Nederlandse vertaling van de bestseller van de Amerikaanse Meg Waite Clayton over Truus Wijsmuller en de Transportkinderen gepresenteerd. Wij hebben het verhaal over het beeld kunnen vertellen (in het Engels) en de auteur, uitgenodigd om naar Alkmaar te komen. Ze was zeer complimenteuz over het beeld, ontroerd zelfs: 'Eindelijk een charmant en treffend beeld van Truus, veel beter dan dat beeldje in Amsterdam. So many thanks to Alkmaar'. Zij doet haar best in 2020 naar Alkmaar te komen. Wie weet waar het beeld virtueel nog terecht komt in de wereld, want het boek is inmiddels in 22 landen uitgegeven en in 19 talen vertaald.

TRUUS' CHILDREN, THE MOVIE

Op 8 maart werd de documentaire gepresenteerd, waarin de nog levende 'Transportkinderen' hun herinneringen ophalen aan die bange dagen in 1938-1939 en de rol van Truus Wijsmuller daarbij.

De film wordt in Eye, Amsterdam, gepresenteerd en komt in mei in roulatie. Ook in het Filmhuis Alkmaar zal de film vertoond worden, met een toelichting van de regisseur, Pamela Sturhoofd.

Links auteur Meg Waite Clayton, een kleine replica van het beeld en rechts Jenny Tuytel, de schrijfster van het toneelstuk "Tante Truus en Mammie Mies".

BEELD VAN TRUUS WIJSMULLER OP DE MIENT

Het beeld zal op haar geboortedag 21 april worden onthuld op de Mient, tegenover het geboortehuis van Truus. Daarbij zal ook de 'Tante Truus Tulp' worden gepresenteerd. Een lezing, een speciale krant, een tijdelijk museum, een wandeling en een onderwijsproject helpen om een goed beeld te krijgen van deze in Alkmaar geboren en getogen verzetsheldin.

'GEEN TIJD VOOR TRANEN'

Truus' biografie uit 1961/1963, *Geen tijd voor tranen*, is al lang niet meer te koop. Wij danken de familie Vrooland, bij wie het auteursrecht berust, voor de toestemming om de biografie digitaal te mogen publiceren. Jan van Baar was zo vriendelijk zijn exemplaar uit te lenen. Wij zijn het Regionaal Archief Alkmaar erkentelijk voor de digitalisering ervan. Op de HVA-website staat de link naar het digitale boek.

PINKSTERDRIE

Ingesloten treft u de uitnodiging voor de jaarlijkse excursie. Het doel is Deventer; op dinsdag 2 juni vertrekken we met de bus naar deze Hanzestad.

Deze stad heeft alles wat een historisch-geïnteresseerd mens wil zien: havens, rivier, marktpleinen, monumenten uit verschillende tijden. Het thema van de excursie is van de Open Monumentendag 2020: 'Leermonu-

menten'. Wij hebben het programma gemaakt in samenwerking met de Historische Vereniging van Deventer. Schrijft u zich tijdig in. Er zijn 80 plaatsen, wie het eerst komt [en betaalt], wie het eerst maalt...

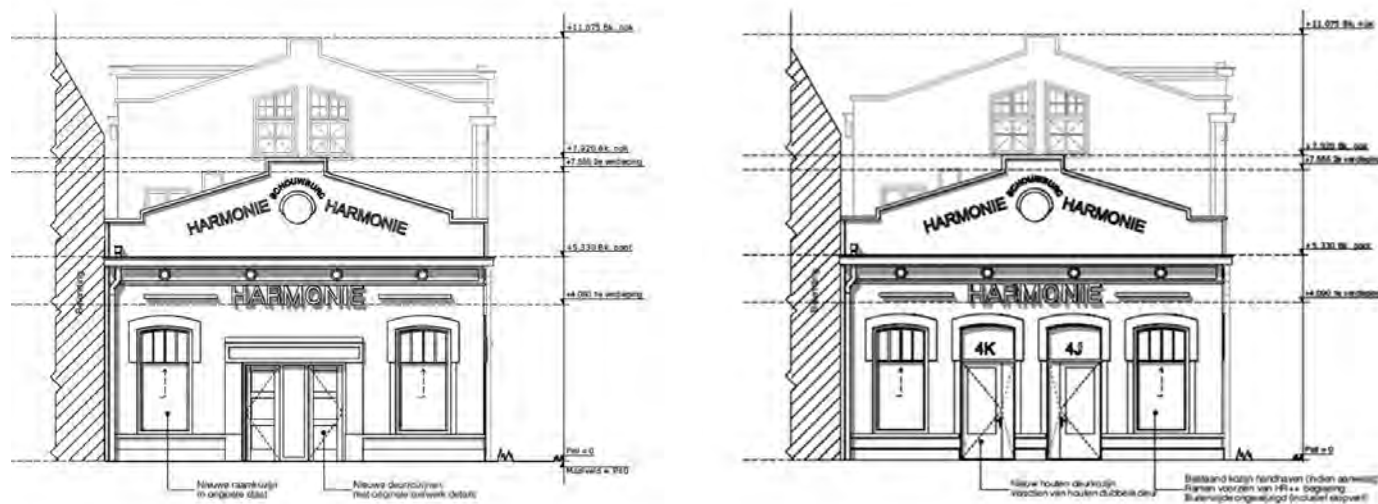
VAN DE WERKGROEP PREADVIES

Naar aanleiding van ons commentaar op de bouwaanvragen in vorige nummers van Oud Alkmaar, kregen wij twee reacties. De eerste betreft de bouwaanvraag voor **Varnebroek 32**, dat we 'tot voor kort het leukste groentewinkeltje van Alkmaar' noemden. Bep, die de winkel samen met haar dochter runt, heeft echter aangegeven dat in overleg met de eigenaar de winkel open blijft

prijs, waarbij vorig jaar 79 panden in de historische binnenstad voor nominatie op de longlist stonden, spreken wij echter waardering uit voor de liefde en zorgvuldigheid waarmee eigenaren hun panden verbouwen. Inderdaad blijven wij kritisch de bouwaanvragen beoordelen. Verder vraagt de schrijver, terecht, om meer aandacht voor de energietransitie. Hoe ga je om met zonnepanelen,

appartementen te veel en vroegen op de plek van het gedempte Geestwater, onderdeel van de stadsgrachten, de nieuwe ingang zo transparant mogelijk in een eenvoudige vliesgevel herkenbaar te maken.

De Harmonie in de **Lombardsteeg**: Ons bezwaar tegen de verbouwingplannen gold vooral de toegangsdeuren naar de woningen. Wij vroegen of de voordeuren

totdat Bep aan het eind van dit jaar met pensioen gaat. Tot die tijd kunt u 'het leukste groentewinkeltje' gewoon blijven bezoeken. Een andere reactie ging over wat de schrijver een 'naming and shaming'-methode noemt. Te vaak zouden wij de aanvragers er flink van langs geven wanneer zij voor oplossingen kiezen die in strijd zijn met het Beeldkwaliteitsplan of de Welstandsnota-Binnenstad. Tijdens de tweejaarlijkse Pui-

warmtepompen en isolatie zonder de historische waarde van de panden aan te tasten? Bij het **Noordwest Ziekenhuis** lukt het de architect in de beperkte ruimte een volwaardig ziekenhuis te realiseren. Verheugend is dat de afgebrande stulp aan de **Kennemerstraatweg 263** zo veel mogelijk in oude glorie herbouwd wordt. **Zevenhuizen 1 - 3**: in dit gemeentelijke monument vonden wij zes

aan de Gedempte Nieuwesloot en in de Lombardsteeg niet in de bestaande raamopeningen geplaatst konden worden. In een tweede aanvraag is dat gebeurd. Dat lijkt een kleine ingreep, maar in onze optiek is het een hele verbetering. **Boterstraat 16 en 18**: de aanvraag betreft het verbouwen van appartementen naar hotelkamers. Naar onze mening past de voorgestelde onderpui niet goed

bij de gevel. Zou de oplossing bij een vergelijkbare pui op Mient 11 hier toegepast kunnen worden?

De Vest aan het **Canadaplein** wil de entree aanpassen. Het ontwerp heeft onze instemming.

Achterstraat 45 en 47: deze panden worden samengevoegd. De werkgroep adviseert het verschil tussen beide panden te accentueren.

Schoutenstraat 13: 'naming and shaming'. De verbouwing van dit winkelpand is namelijk al uitgevoerd voordat de aanvraag werd ingediend. Wij hebben bezwaar tegen het gebruik van zink als dakbedekking, waar dakpannen in het Bestemmingsplan Binnenstad worden voorgeschreven, en tegen de grootte van de dakkapellen. Wij zouden geen bezwaar gehad hebben tegen de verandering van de kap, zoals dat in het verleden ook bedoeld was, maar nooit is uitgevoerd.

Boterstraat 13: de aanvraag behelst het verbouwen van het pand naar appartementen. Het Bestemmingsplan Binnenstad schrijft dakpannen voor en een dakhelling van 50 tot 60 graden. In de aanvraag is echter sprake van een extra verdieping met schuin geplaatste wanden. Wij hebben bezwaar tegen de hellingshoek en het gebruik van zink als dakbedekking. Tegen een met pannen bedekt schilddak/mansardedak, eventueel met dakkapellen in het zijvlak, hebben wij geen bezwaar.

Noordervaart 99, Stompetoren: in het voormalige gemeentehuis worden appartementen gebouwd. Wij zijn blij dat het pand een goede bestemming heeft gekregen.

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van Oud Alkmaar. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar.

Ook via internet is de vereniging bereikbaar:
info@hvalkmaar.nl
of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Carol Korringa, voorzitter,
Anneke Goddijn, secretaris,
Lucas Zimmerman, penningmeester, Feyko Alkema, Netty Bleichrodt-Vegter, Klaas te Bos, Joost Cox, Rob Marijn, Jos Stroomer en Rob de Vries, leden.

De prijs van het lidmaatschap bedraagt €25 per jaar.

Rekeningnummer
NL62INGB0000600401
t.n.v. Historische
Vereniging Alkmaar.

Vragen over lidmaatschap:
072 - 792 07 83

AGENDA

DINSDAG 7 APRIL

HVA-jaarvergadering, aanvang 20 uur. Inloop vanaf 19.30 uur op Varnebroek 31.

MAANDAG 11 MEI

Wandeling 'Alkmaar en vrijheid'
Start 19 uur Wilhelminalaan
(borstbeeld Bosboom-Toussaint)

MAANDAG 8 JUNI

Wandeling 'Van Wieger Bruin naar Stadsvernieuwing'
Start 19 uur Wortelsteeg

DINSDAG 7 JULI

Wandeling 'Daken, dakgoten en dakkapellen in Alkmaar'
Start 19 uur Canadaplein

ZONDAG 13 SEPTEMBER

Wandeling 'Leermonumenten'
Start 14 uur Murrnellius Gymnasium

OPEN HUIS 2020

Elke tweede zaterdag van de maand [m.u.v. juli / augustus] van 10-13 uur [11 april, 9 mei, 13 juni].

oud Alkmaar

Is een uitgave van

